

Villányi László

A költészet mibenléte

Továbbremeg az ősrobbanás; a tizenötmilliárd év, a kvarkok, a száguldó por- és gázfelhők, az egymásnak ütköző, örvénylő atomok, a csillagok mélyén rejtőzködő elemek, a szétrobbanó szupernóvák, a fölgyúló Nap fényében életre kelő anyag, az első DNS-lánc, ahogy másolja magát, s óvja az óceán, a kozmikus sugárzás, a mutáció. Minden pontosan úgy történt, hogy a szerencse fia ámulhaszon az univerzum költészetén.

A születése előtti időket kutatva – Simone Weil tétele nyomán: *„Elmélkedni arról a véletlenről, amely összehozta apámat és anyámat, hasznosabb a halálról szóló elmélkedésnél”* – anyai dédnagyanyjára talál, aki férjhez ment Erdélybe, de sértett büszkeséggel kitört házasságából, s később két fiút szült a Vérke-parti városkában. A szigorú nagymama babonás volt, mindig élével lefelé fordította a kést, s irtózott a sárga színtől. Ki tudja miért, lánya nászéjszakája után kiterítette az udvarra a véres lepedőt. A II. világháború végén, talán éppen lelkiismeret-furdalástól gyötörtén útra kel, hogy megnézzze, a messzi idegenben hova is adta férjhez a tizenhét éves lányt. Vonattetőn utazza át az országot, de az ifjú párt nem találja, a kitelepített üzemmelle együtt Németországba kerültek. Sietve indul haza, egy nappal a határ lezárása előtt érkezik meg, ágynak esik, s betegségéből nem gyógyul ki soha. Lányát tizenegy év elteltével láthatja viszont.

A szelíd nagypapa az I. világháborúban megsérül, s ott operálják meg, ahova csaknem húsz év múltán férjhez megy lánya. Később kőművesként nap mint nap házat épít. A szerencse fia boldog, mikor Mirko Kovačnál olvassa: *„A kőműves a kövek költője.”* És Reverdynél: *„A költő kőműves, egymáshoz illeszti a szavakat.”* Az apai nagypapa a Zrínyi hadihajóraj tengerészeként ismerősen érkezik Trau vagy Raguza várához, majd vasutas egyenruhában, a síneket nézve, felidéződhetnek benne az Adria hullámai.

A családi legenda szerint az apai nagymama két kamasz nászából fogant, libalegeltetés közben, a Dráva partján. Azonban a halotti anyakönyv tanúsága szerint a dédnagypapa kiléte ismeretlen. Lehetett zsidó kocsmáros fia, a cigánykaraván jóképű legénye, vagy egy törvénytelen Zrínyi-utód. Mindegyikre lehet találni bizonyítékot. A nemritkán arisztokratizmussal vádolt szerencse fia teljes valójában éli a félelmet, hiába nyugtatja a cigányasszony: *„Csak a szél”;* őt is elviszi a

vonat Köves Gyurival. Nővérét ciganak, vagyis cigánylánynak is becézi apja, akit viszont zsidóként tart számon a bicikliszerelő. Annyi bizonyos, az ősök egyik fele a Kárpátokra, a másik az Alpokra emelte tekintetét, bolyonganak az emlékek a Tiszától a Drávaig, sodródik az életrajz költészete.

„Tisztában kell lennünk vele, hogyha az atomokról van szó, a nyelvet a fizika is csak úgy használhatja, mint a költészet” – idézi Heisenberg a Bohrral való beszélgetést.

A szerencse fia mindennapjainak része, hogy folyótól folyóig sétál vagy folyótól folyóig biciklizik az akácillatban. Mindegyik út magában hordozza annak esélyét, hogy megláthasson egy feketególya-párt, csodálhassa a világító pity-pangmezőt. Lewis Thomas nyomán elmerenghet azon, hogy *„A testünket felépítő atomok idősebbek, mint a Nap. Valószínűleg egyetlen sejtből származunk, amelyet egy villámcsapás termékenyített meg. Húszféle aminosav építi fel a fehérjéket, s ez a húsz aminosav azonos az egész élővilágban, belőlük épülnek fel a mikroorganizmusok és a vírusok, a cserebogár, a sűrű gém és a rózsa, s belőlük mi is. A gyermek felnőttkoráig hordozza magában édesanyja sejtjeit. [...]*

A vörösbegy hajlékony dalokat énekel, változatos motívumokkal, amelyeket tetszése szerint rendez át meg át: az egyes motívumok hangjai nyelotant alkotnak, a variációs lehetőségek pedig tekintélyes repertoárt képeznek. A réti pacsirta, amely háromszáz hanggal dolgozhat, ezeket három-hat hangból álló frázisokba rendezi, és ötven daltípust dolgoz ki belőlük. A csalogánynak huszonnégy alapdala van, de vad változatosságot visz beléjük, megváltoztatja az egyes frázisok belső elrendezését és a szünetek hosszát. A pinty meghallgatja más pintyek énekét, és foszlányokat épít be a memóriájába a dalaikból. [...]

Vannak élőlények, amelyek, úgy tetszik, egyáltalán nem halnak meg – egyszerűen csak teljesen eltűnnek saját utódaikban. Az egyedi sejtek pontosan ezt teszik. A sejtből kettő lesz, aztán négy, és így tovább, amíg csak egy idő múlva az utolsó nyoma is el nem tűnik. Ezt nem tekinthetjük halálnak: ha a mutációt kizárjuk, a leszármazottak egyszerűen azonosak az első sejtrel, az él bennük újra. A nyálkagombák életciklusának vannak olyan epizódjai, amelyek annyira végérvényesnek látszanak, mint a halál, de a fonnyadó lény a kocsonyával és a termőtestével nyilvánvalóan egy fejlődő állat átmeneti szövete...”

Minden délutánja egyedivé válhat a szerencse fiának, figyelve a természet történéseit: a hóba dőlt madár félhalálban még széttárja szárnyát; a fakopáncs munkálkodása nyomán aláhull a finom por; az ártér fölött lebeg az ökörnyal; fénylő levelek sodródnak a folyón; folyton hullámoz a parányi halak csapata; nádasba menekül a sikló. Eltűnődhet Steven Rose időskáláján: *„Ha a Föld korát egy hétnek vesszük, akkor az ilyen időskálán a Világegyetem kora az ősröbbanástól máig két-három hét. A legidősebb makroszkopikus kövület tegnap még itt élt a Földön. A modern ember az utolsó tíz másodpercben jelent meg, s a Földet csak egy-két másodperccel ezelőtt kezdte megművelni. Odüsszeusz csupán fél másodperccel ezelőtt élt.”*

A szerencse fia gyerekkorából röppen a szitakötő, a folyó szagában létezik a szeplős kisfiú; mint a gimnázium előtt várakozó lányokat, úgy nézi a fákat, minden öszön kibont burkából egy éppen lehullott gesztenyét, s megsimogatja; megérti, amit Atkins állít: *„Minden ugyanazon anyagból épül fel... csillagközi porból vagyunk és csillagközi porrá leszünk. Ha a világegyetemet egyméternyi átmérőjű porcsomónak képzeljük, akkor minden porszem egy tejútrendszer.”*

Nyáron, árvíz idején nem csupán a víztükör csillog, a fűszálakon a vízcseppek is, ragyog a víz alatti világ, a szerencse fia látja, amint két hal villan, mindhiába keresik a fű labirintusából a mederhez vivő utat. Itt újra kimondaná Simon Weil: *„Minden emberi lényt valami olyan földi költészet gyökereztet benn, mely az égi fény visszatükröződése, s több-kevesebb világossággal érezzük is e kapcsolatot az egyetemes hazával.”*

„Nincs más, mint a Szépség, s csak egy tökéletes kifejezése létezik, a Költészet. Minden más ezenkívül merő hazugság – kivéve a szerelem, azoknak, akik testiükkel élnek, no meg a barátság, ez a szellemi szerelem” – szól a szerencse fia álmából Mallarmé. Ott visszhangzik benne a szeméttárolónál is, ahol messziről én sem tudnám megkülönböztetni a guberálótól, hogy melyikük mit keres ott, vajon ő-e a hajléktalan, aki odaszól: *„Mára már megvagyunk”*; vagyis olyasmit talált, ami segítette túlélni azt a napot. A szerencse fia visszasúghatná Camus mondatát: *„Mi számúztuk a szépséget, a görögök fegyvert fogtak érte.”* Valójában ő is guberálni indul reggelente, minden áldott nap, hogy útközben fellelhesen valami kis szépséget, vagy legalábbis a szépség töredékét, ami azon a napon élni segíti. Akárha minden utcasarkon kiabálná Stendhal: *„A szépség a boldogság ígérete.”* Olykor szembejön Keats, s újra meg újra megismétli: *„Én nem hiszek másban, csak a Szív érzelmeinek szentségében és a Képzelet igazában. Mindennek, amit a Képzelet Szépségként megragad, igaznak kell lennie, akár létezett annak előtte, akár nem, mert hiszem, hogy minden szenvedélyünk – mint a Szerelem is – legéteirbb alakjában képes megteremteni az eszményi Szépséget.”* Néha összefut Gadamerrel, s nem unja fejtegetését: *„A szépnek köszönhetjük, hogy sikerül tartósan visszaemlékeznünk a valódi világra. [...] ... a szép lényege szerint egyáltalán nem az, hogy szemben áll és ellentétben van a valósággal, hanem az, hogy a szépség, bármily váratlan legyen is a vele való találkozás, egyfajta biztosíték arra, hogy a valóság minden zűrzavarossága, tökéletlensége, gonoszságai, sikerületlenségei, egyoldalúságai és végzetes eltévelyedései ellenére az igazság nincs elérhetetlen messzeségben, hanem találkozzunk vele. A szépnek az az ontológiai funkciója, hogy áthidalja az ideális és a valóságos közt tátongó szakadékat.”*

És máris a 13. században találja magát a szerencse fia, követheti Strassburgi Ulrich gondolatmenetét: *„A forma alkotja minden dolognak a jóságát, mivel a forma nem más, mint az a tökéletesség, amelyre a tökéletesedésre törekvő lény vágyik. Hasonlóképpen, a forma a forrása minden dolog szépségének is, mivel formamivóltával járó nemessége következtében olyan, mint a megformált dolgot elárasztó ragyogó fény... [...] A szép tehát a teremtmények birodalmában az anyaghoz vagy bármilyen megformált dologhoz, amely ebben a tekintetben az anyaghoz hasonló, a formai ok viszonyában áll. Ebből nyilvánvaló, hogy milyen helyesen jegyezte meg Dionysius, hogy a fény korábbi a szépnél, mivel annak oka. Ahogy ugyanis a testi fény minden szín szépségének oka, úgy a forma fénye minden forma szépsége.”* És amint elhangzik Dionüsziosz neve, azonnal ő is hajtogatni kezdi a magáét, nem törődve azzal, hogy az 5. századból mi hallatszik ide: *„...az értelem azt is ki meri mondani, hogy még a nem létező is részese a szépnak, a jónak: mert akkor válik széppé, jóvá maga is, amikor Istenben mindenek eltávolításával lényegfölötti módon magasztaltatik. Ez az egyetlen jó és szép egyedülállóan oka mind a számtalan sok szépnak, jónak. Tőle származik a létezők minden lényegbeli létezése,*

egyesülése, különválása, azonossága, mássága, hasonlósága, különbözőése, az ellentétek társulása, az egyesítettek nem vegyülése, a felsőbb lények gondvoisélése, az egyrangúak összefogása, az alacsonyabbak odafordulása, mindegyiknek önmagát megőrző, mozdulatlan üledése, megmaradása, majd meg újra mindegyiknek oly sajátlag mindegyikbe simulása, szép illeszkedése, össze nem kuszált vonzalma, a mindenség összhangja, egybeolvadása, a létezők feloldhatatlan kapcsolata, a születők szakadatlan láncolata, szellem, lélek, test nyugalmi állapota, rezdülése.”

Tudja jól a szerencse fia, hogy az igazi szépség mindig rejtőzködő. Időt követel magának, tűnődést, lassúságot. Meg kell tanulni lassan járni, átvitt értelemben is, meg kell tanulni a legnyomorúságosabb helyzetben is felfedezni, ami ámulatra készlet. Beszélget egy nővel, akivel akkor találkozik először, érzékeli szemében a gyötrelmet, szinte látja a könnyeket, s akkor észreveszi hosszú, barna hajában az ősz hajszálat, megszereti azt az ősz hajszálat, s egyszer csak mindez szépséggé áll össze. Nem akarja elveszíteni figyelmét a szépre, nincs olyan nap, hogy ne lenne benne része. Ha nyüzsgéssel telnének napjai, menekülésre fogná. Persze látja a rútát is, mindazt, ami a világban rettenetes, nem fordítja el fejét a szörnyűségektől. De érdemes tudatosítani a Si King-ből: „A szépség és a bölcsesség minden más erénnyel összhangban áll. Ez a kettő mindennek a kulcsa.” Érdemes hallgatni Simone Weilre: „A szép meghaladja az értelmet, s mégis, minden szépség megértet velünk valamit, nemcsak önmagából, hanem a sorsunkból is... A szépség az evilági örökkévalóság.”

„Hogy állsz a szerelemmel?” – kérdezte halálos ágyán édesanyja, s a szerencse fia úgy válaszolt, mint akinek a várakozás az otthona. Akárha róla mondta volna Roland Barthes: „A szerelmes sorsszerű ismertetőjegye nem más, mint hogy: én vagyok az, aki vár.” A Kr. előtti 2. században mintha hozzá fordult volna a görög építész, Hermodoros, s most hallja meg: „Te ismered véleményemet az Élet-nek nevezett esztelen vállalkozásról... A nagy feladat: új értelmet adni annak, ami Szerelem vagy Mű – merthogy a Szerelem mű – és a Mű szerelmi aktus. És értsük ezt a szó legszorosabb értelmében. Én így értem.”

Felöltik benne, amikor négyéves gyerekként állt a Vérke-parti városka utcácskájában, és arra jött egy kislány; csak állt és csodálta, tökéletesen megélve a szerelmet. Nem hiába vélte később úgy, hogy valójában azonos Pao-csaj-jal, övé A vörös szoba álma: „...egyszer azt mondotta, a nőket vízből formált, a férfiakat pedig agyagból formált lényeknek érzi. Mert női társaságban mindig felüdülni és felfrissülni, férfi-társaságban viszont eltompultnak és nyomottnak érzi magát. Lányoknak kellett körülötte lenniük, hogy tanulni és figyelni tudjon, mondta mindig, és valóban, fiatal unokatestvérei társaságában, akik ugyanabban a házban laktak, mintha csak kicserélték volna; olyankor ő volt az elképzelhető legszelídebb, legtisztességesebb és legilletelmesebb fiú. Már a lány szó pusztá hallatára is szinte szent tisztelet ébredt benne.”

Mintha már kamaszkorában ismerte volna La Mettrie kétszáz év előtti lelken-dezését: „Hát lehet-e egyáltalában gyönyöröknek nevezni mindazt, ami nem szerelemből fakad? Jótéteményeit még azután is ízlelhetjük, hogy elnyertük azokat. [...] Egyedül az ember, ez az értelmes lény képes arra, hogy felemelkedjen az élvezetig; vajon lehet-e érzék ennél szebb és fenségebb osztályrésze? Szelleme által kiemelkedik a mindenségből;

választékossága, letisztult ízlése, érzéseit kifinomította, és ezt valami módon reflexió által megkettőzve tökéletesebbé és az élőlények legboldogabbjává tette őt. Azt kell hinnünk, hogyha boldogtalan, akkor ez a saját hibájából ered, vagy pedig annak a visszaélésnek a következménye, amelyet a természet adományával szemben elkövetett. [...] Ám, ha a test gyönyörői ilyen élénkek, vajon mit érez a lélek? Itt arról a tiszta gyengédségről, azokról a csodás ízekről beszélek, amelyeket az élvezet cseppenként párol le lelkiünk mélyére, amely annyira megittasul és annyira betöltődik saját állapotuk tökéletességével, hogy saját maguk elégségesek maguknak és már semmi után nem vágyakoznak.” Vajon ehhez fűzte-e hozzá Simone Weil: „A testi szerelem a megtestesülés keresése. A másik emberben a világ szépségét akarjuk szeretni, nem általánosságban a világ szépségét, hanem azt a specifikus szépséget, melyet a világ mindenkinek fölajánl, s ami teste-lelke állapotának megfelel.”

Mi tagadás, a szerencse fia szerelemmániás. A szerelemből születtek remek fiai, akikkel megoszthatja tétova szavait. A szerelem szabadította fel. A szerelem biztatta merészségre. A szerelem tanította teljességre. Azonosul Goethével: „Éppen abban áll a szeretet isteni ereje, amiről nem szűnnek meg dalolni és beszélni, hogy minden pillanatban újra előállítja a szeretett tárgy gyönyörű tulajdonságait, legkisebb részleteiben kidolgozza, egészében átfogja, nappal nem nyugszik, éjjel nem pihen, saját műve elragadtatásba ejti, saját szakadatlan tevékenysége felett álmélkodik, a már ismerttet mindig újként felfedezi, mert az minden pillanatban a lelegragadóbb tevékenységben újjászületik. Igen, a szeretett lény képe soha meg nem öregszik, mert minden pillanat születése órája.” Igazat ad Stendhalnak: „A legkisebb árnyalat is kezdete lehet a bámulatnak és a szenvedélynek... A szépség szeretete és a szerelem ekként táplálják egymás életét.” Bólint Ortega mondatára: „A szeretet aktusában személyünk rést talál önnön búvkörén; talán ez legnagyobb erőfeszítése természetünknek, hogy ki-ki önmagából kilépve meglelje a másik embert.” Helyesel Paul Valérynek: „A szerelem és a szellem keveréke a legrészegítőbb ital. A kor hozzátölti mélységes keserűségeit, sötét tisztánlátását – s így végtelen értéket ad a pillanat kortyának.” A szerencse fia ámul a kivételes nőik érzékenységén, bölcsességén, milyen odaadással tudnak szerelmet ajándékozni; elbűvöli a nőiség jelenléte a világban. Miért is ne hinne hát a szerelem költészetében? Megerősíti Novalis: „A szerelem néma, csupán a költészet szólaltatja meg!”

Fölmérhetetlen, mennyi erőt adott a barátság a szerencse fiának. Mennyi költészet lehet a barátok leveleinek apró betűiben, az alig kiolvasható szavakban, a bátorításokban, a kérdésekben, az óvó féltésekben. A szellemi létezésben is találhatóak folyók, mások műveit olvasva egyszer csak ismerős a sodrás, a madár röpte, a fák árnyéka, egy időben nézelődhetünk, tűnődhetünk másokkal, hiába éltek ötven vagy ötszáz évvel ezelőtt, barátságot érezhetünk némely hasonló élet-helyzet vagy életszemlélet okán.

A szerencse fiának – aki amúgy is gyakorta talál kincseket a lábjegyzetek között – van egy barátja, aki – többek között – lábjegyzetművész; nem hiába hívják Lábass Endrének. Az ő több ezer oldalas, sajnos még kiadatlan munkájában található a számtalan lábjegyzet között ez a figyelemre méltó:

„Mezzofanti a világ legnagyobb nyelvcsodája (élete végén állítólag 103 nyelven tudott), megtanult magyarul is, 1817-ben magyar nyelven üdözölte József nádort olasz-

országi útjában, de kárbaveszett a fáradsága, mert a nagyszámú kíséretben csak egy ember beszélt magyarul. Hagyatékában két kis magyar verset is találtak. Így álmodta meg régi foliánsok között »Vörösmartyt dallamos orkánjaival és égis zengő szenvedélyével, így jósolt Petőfiről, Aranyról és így látta meg a magyar nyelv végtelen, soha meg nem szakadó útját«: »Tudja – mondotta Frankl Ágoston cseh költőnek – melyik nyelvet tartom az olasz és a görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és a verselés szempontjából leginkább fejlődésre képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek a dallamosságukkal meglepnek. Ügyeljen, ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész és a nézetemet igazolni fogja. A magyarok, úgy látszik, még nem is tudják, micsoda kincs lakozik a nyelvükben.«

A Lomb utcában nőtt föl a szerencse fia, abból nyílt a Honleány utca. Korán megismerte a nevek költészetét. Később kamaszkorában a temetőben bukkant Aranós Magdolna, Mises Ágnes, Sebe Borbála, Csöppös Erzsébet, Segesdy Donna, Kormány Eszter, Pálffy Jozefa, Csodányi Margit, Kele Rozália, Bazika Hedvig nevére. Versmondó versenyen találkozott Tavaszi Virággal. Egy halotti anyakönyvben lapozgatva lelt rá Szerelmei Annára, s lett azonnal rokona.

Karika László fafűrészelő még keresi a helyét. Másként dobog a szíve, ha átsétál az Álom-közön. Bizony költészet az is, ha olvassa: Cseng Si-csao a pszichoanalízist „szívelemzésnek” fordította.

A szerencse fiát nem is önmagukban a tárgyak vonzzák, hanem inkább az, ahogyan elszakadnak a maguk hétköznapi valóságától, és egy adott összefüggésben poétikus tárgyakká válnak.

A piros bicikli a legfontosabb és a legrégebbi. Tizenhárom éves kora óta hajtja, a szerelő szerint ennél jobbat úgysem tudna venni. Kopott ugyan, de úgyis csak ki a városból, a folyó felé megy vele. Vagyis gyerekkora világába. A piros bicikli emlékszik arra a lányra – hiszen ilyesmi csak egyszer történik egy bicikli életében –, akibe a szerencse fia tizennégy évesen volt szerelmes, vitte a vázon, haját arcába fújta a szél, s aki később Casablancában élt. Vagyis a piros bicikli már a nevezetes filmet is vitte és viszi, akárcsak a kamasz és a felnőtt idejét.

Kék pulóver több is volt életében, ugyanolyan hangsúlyal. Ha más inget, pulóvert vagy zakót vesz fel egy-egy hajdani napon, talán más történik vele. Lehet, ők irányítják sorsát. Egyszer a vendégszobában felejtett egy kék inget. Szép volt a színe, drága az anyaga, de nem elég puha, kicsit idegen maradt emiatt. Visszakapta másnap, de otthon a mosásnál megfogta egy másik ruha, elszíneződött. Vagyis megérezte, hogy a szerencse fia nem tudta megszeretni.

És hogy állunk a verssel, a versben miként lehet jelen a költészet? – kérdezheti a szerencse fia. Egy szomorúfűz alatt üldögél, s válaszol Lu Csi a 3. századból:

„...Az érzéseknek és kifejezésüknek sohasem szabad összeütközniük, mert minden egyes félrecsúszás látható lesz a külső formán is. [...]

A formák tízezerféleképp változhatnak,

hiszen a külvilág dolgainak nem egy a mértéke.

Végtelenül sokfélék és gyorsan tovaszállók,

így testi alakjukat nagyon nehéz megragadni.

A szavak versengenek egymással, hogy megmutassák, mit tudnak, az eszmék pedig egymáshoz illesztik és szabályozzák őket.

Amikor egy szó léte vagy nemléte függ tőlünk, felnyögünk, de sekély és mély közt választva nincs helye könnyörületnek.”

A platánfának támaszkodva egyetértően int Paul Valéry, bár kissé megzavarja egy bicikliző lány, piros sapkával a fején: „Tiszta költészet helyett talán szabatosabb volna abszolút költészetet mondani; s akkor olyan hatásmechanizmust kellene értenünk rajta, amely a szavak közötti kapcsolatokról vagy még inkább a szavak rezonanciáinak kölcsönös kapcsolatából ered. Végső soron az érzékenység olyan felségterületének kutatását jelenti, amelyet a nyelv tart uralma alatt.”

Vadul tekerve érkezik, hirtelen fékez Celan, s kijelenti: „A költészet – az a nyelv sorsszerű egyszerűsége.”

A vonat lépcsőjéről fordul vissza Bahtyin: „A nyelv összes lehetősége csak a költészetben tárul fel, mivel itt a vele szemben támasztott követelmények maximálisak: itt a nyelv minden eleme a végletekig feszül, tágul; a költészet mintegy kifacsarja a nyelvben rejlő összes lehetőséget, a nyelv pedig szinte önmagát mulja fölül.”

Heidegger megigazítja a sötétítőfüggönyt: „Maga a nyelv lényegi értelemben költészet. De mivel a nyelv az a megtörténés, amelyben a létező létezőként mindenkor először tárul fel az embereknek, ezért a poézis, a költészet szűkebb értelemben, a lényegi értelemben vett legerendőbb költészet. A nyelv nem azért költészet, mert őspoézis lenne, hanem a poézis a nyelvben történik meg, mert a nyelv megóvja a költészet eredendő lényegét. [...] A művészet az igazság működésbe lépése szerinti költészet. Nemcsak a mű megalkotása költői, hanem a maga módján költői a mű megőrzése is; mert egy mű csak akkor valóságos, ha minden megszokottat elutasítunk, és beilleszkedünk a műből feltárulóba, hogy lényegünket a létező igazságába állíthassuk.”

A fülkeajtót elhúzza belép Eliot: „Amikor a rím megnyugtató visszhangja elnémul, egyszerűben szembetűnőbb lesz, hogy vajon sikeres-e a szavak megválasztása, a mondat rendje és szerkezete. Ha eltűnik a rím, a költő azonnal megméretik a próza mércéjével is. Amint a rím béklyója alól kiszabadul, a próza hömpölygésében addig észrevétlenül elsuttogott szavakból éteri zene kél. [...] ...a költészet nyelve soha nem szakadhat el túlságosan az általánosan beszélt köznyelvtől. A költészet, legyen bár hangsúlyos vagy időmértékes, rímes vagy rím nélküli, kötött vagy szabad formájú, nem veszítheti el kapcsolatát a köznapri érintkezés örökkön változó nyelvével. [...] A költészet zenéje nem sorról sorra, hanem a költemények egészében keresendő. A költemény előbbre való a formánál abban az értelemben, hogy valaki megpróbál elmondani valamit, és ebből nő ki a forma; s ugyanígy, egy-egy prozódiai rendszer sem más, mint az egymás örökébe való, egymásra hatással levő költők ritmusaiban föllelhető közös vonások összessége.”

Ólébe ejti könyvét, s némi erotikát csempész ide Brodskij: „...egy költemény – bármilyen költemény, függetlenül a témájától – önmagában is szerelmi aktus, nem annyira a szerző és a témája, mint inkább a nyelv és a valóság egy darabja között.”

Félálomból, mint aki ismerős hangot hall, felriad Rilke: „Az a feladat: mindent kihordani és azután megszülni. Minden kifejezést és érzéscsírát egészen mélyen, a sötétben, a kimondhatatlan, öntudatlan, tulajdon értelmünknek és kibogozhatatlan emberi lélek-televényben tökéletessé érlelni, s mélységes alázattal és türelemmel kibőjtölni azt az órát, amely-

ben egy új világosság létrejön...[...] Itt nincsen időmérték, itt nem érvényes az esztendő, és tíz év semmi; művésznek lenni azt jelenti: nem számolni és nem méricskélgni; érni, mint érik a fa, mely nem sűrgeti nedveit és bízvást dacol a tavasz viharával és nem latolgatja, hogy utóbb beköszönt-e a nyár. Igen, beköszönt. De csak a türelmeseknek jön el, akik úgy élnek, mintha az örökkévalóság fekiüdne lábuk előtt, gondtalan nyugalomban és határtalan távlatokkal. [...] ...a művészi élmény olyan közeli rokonságban áll a nemi élménnyel, fájdalommal és gyönyörrel, hogy a két jelenséget én, voltaképpen, csupán egy és ugyanazon vágyakozás és boldogság különböző formáinak tekintem...”

A távoli állomáson várja őket Petrarca: „...a költői leleményben a méheket utánozd, melyek nem úgy hozzák el a virágot, ahogy ráleltek, hanem viaszt és mézet készítenek belőle valamilyen csodálatos vegyítéssel.”

A peronon utánuk szól Shelley: „A költészet fellebbenti a fátylat a világ rejtett szépségeiről, ismertet ismeretlenné varázsol; mindent, mi tárgya lehet, újraalkot, és a költészet elíziumi fényében ragyogó megszemélyesítéseket úgy őrzik elméjükben mindazok, kik egykor látták őket, mint emlékeit ama nemes és emelkedett tartalomnak, mely minden vele együtt létező gondolatot és cselekedetet befed. [...] A költészet kitágítja a képzelet határait, új meg új gyönyörűséget szülő gondolatokkal töltve meg, melyeknek hatalma magához vonz, öntermészetéhez hasonlít minden más gondolatot, s e gondolatok oly új idő- és térvizonyokat hoznak létre, melyeknek kongó üressége állandóan friss táplálék után sóvárog. [...] A magas költészet mindig védtelen; mint az első makk, mely magában hordott minden tölgyfát. Lepel lepel után vonható félre, de a jelentés legbelsőbb póré szépsége mindig rejtve marad. Forrás a vers, melyből véghetetlenül patakzanak a bölcsesség és derű vizei; és ha egy ember vagy egy kor már kimerte az isteni nedűből mindazt, aminek élvezetére viszonyai képessé teszik, más s újra más követi, és új viszonyok bontakoznak ki, nem sejtett, sosem vélt gyönyörök kútfoi.”

Azon meg sem lepődünk, hogy csatlakozik hozzájuk Keats: „...úgy vélem, a költészet csodás túlláradásával kell, hogy megleljen, s nem különösségével – úgy kell haszon az olvasóra, mintha saját legmélyebb gondolatainak megfogalmazása volna, majdnem úgy, mint az emlékezés.[...] ...nem elég, ha épp csak felvillan a költeményben a Szépség, attól ha el is áll az olvasó lélegzete, kielégülést nem nyer: a képek oly természetesen emelkedjenek, haladjanak előre és nyugodjanak le, mint a Nap, úgy világoljanak az olvasó felett, és pompás, de józan fényben ereszkedjenek alá, a félhomály csodáját hagyván maguk után. De könnyebb megmondani, milyen legyen a vers, mint megcsinálni – és ez egy további axiómához vezet. Mégpedig ahhoz: jobb, ha a vers meg sem születik, ha csak nem oly természetesen hajt ki, mint fán a levelek.”

Egy követ fúj velük Goethe, így hát sétálni hívja őket: „Oly nagy a világ, s oly gazdag, az élet oly változatos, hogy mindig lesz mit megverselni. De minden vers alkalmi vers legyen, azaz, a valóságnak kell adnia hozzá az ösztönzést és az anyagot. Általános érvényűvé és költőivé épp azáltal válik egy különleges eset, hogy költő dolgozza fel. Minden versem alkalmi vers, a valóság sugallta őket, és a valóságban gyökereznek. A légből kapott költeményeket nem tartom semmire. Ne mondja senki, hogy a valóságból hiányzik a költői érdekesség; ugyanis éppen az árulja el a költőt, hogy elég elmésnek bizonyul-e felfedezni valamilyen közönséges tárgyban az érdekességet. A valóságból kell származnia a motívumoknak, a kifejezendő mozzanatoknak, a vers voltaképpen magvának; de a költő dolga, hogy ebből szép, eleven egészet alkosson.”

A szerencse fiát – én vagyok rá a tanú – mindig is a költészet mibenléte izgatta, természetrajza, világban rejtezése, megnyilvánulásának bámulatos gazdagsága. Gyerekkorától fogva a világból, az életből az lett fontos, ami költészet. Hol máshol, mint egy laktanyában, fölfedezte József Attilánál, miként születhet költészet a versben. Attila sorai jártak a fejében éjfélkor, őrségbe menet, a hadtápon, hajnali tűzrakás közben, amikor éjszakánként három-négy órát aludt. Izgatni kezdte, hogy a megélt költészetet ő miként tudja újjáteremteni a versben. A vonat nem csupán helyváltoztatást jelentett számára, hanem egy másik világot, egy másik időt.

Egy különlegessé csiszolódott kaviccsal, finom erezetével, évezredekét zárt tenyerébe. Egész kavicsgyűjteménye van, legtöbb darabját biciklizés közben találta, tekert a maga lassú tempójában, s egyszer csak lefékezett, mert valami felragyogott előtte. Tudja jól: folyóparton, hídon, peronon, piacon, bármelyik pillanatban utolérheti a költészet, valaki tekintetében vagy egy mondatban, mondatföredékben. Számára emiatt izgalmas a létezés, hogy mindez bárhol, bármikor megtörténhet. Még alvás közben is, az álomban, minden éjszaka esély arra, hogy költészetet álmodjon. Jó néhányszor épített be álmokat versekbe, bár nincs papír és ceruza az ágya mellett. Bizonyos álmokat hetekig, hónapokig hurcol magában, s az arra alkalmasak megtalálják helyüket egy-egy versben. Nem megvetendőek a nappali álmok sem, melyeket ébren álmodhat. Séta vagy biciklizés közben felvillan valamiféle városkép, egy ismeretlen városé, nem tudni honnan, lehet, egy távoli világból.

Folyton várakozik, állandóan készen áll arra, hogy megélje a költészetet, utazva a vonaton, könyvet olvasva vagy kémelve egy utast, elgondolva életét, olykor nézve a hegyeket, egy álldogáló őzet, egy szarka röptét, a mező színeit; bolyongva egy ismerős vagy idegen városban, újraélve vagy felfedezve rejtett utcáit, megnyílik az út a benső táj felé is. Mindig is érdekelte, hogyan lehet versben elbeszélni egy történetet. Az első költők végül is történetmondók voltak. Az olvasó magában akár regénnyé is kerekíthet némely fragmentumot.

A játék öröme alapvetően hozzátartozik a szerencse fia életéhez. Gyerekkorában akkor lett tavasz, ha felvehette kék rövidnadrágját és rúghatta a labdát.

Nem csoda, ha a játékoság felnőttkorában sem hagyta el.

Úgy hiszi, csak az tud igazán érvényes és hiteles költészetet teremteni, aki tisztában van korlátaival is, és nem akar megfelelni semmiféle elvárásnak. Ide tartozik annak belátása, hogy nem érdemes úgynevezett nagy versben gondolkodni annak, aki a kis formákban szabad igazán. Egyre inkább tudatosodott benne, hogy a költészet által végtelenül szabad lehet. A versekben kiteljesedik a szabadság, ha képes megteremteni az adekvát formát. Termékeny időszak jön, ha ez sikerül. Ugyanakkor tisztában van avval is, hogy sosem szabad ezt a formát túlhajtani, mielőtt rutinná válna, kegyetlenül le kell zárni a folyamatot. Mindig az a kérdés, sikerül-e rátalálni arra a formára, ami által létrejöhet egy olyan világ, amelyben otthonra talál mindaz, ami addig csak homályosan létezett tudatában.

Bizonyosan nélkülözhetetlen a költői figyelem. Ez teszi lehetővé, hogy olyasmit észrevegyen, ami mellett mások elmennek, érdektelen számukra. Ő viszont kiemeli a köznapiságból, kinagyítja. Ha társítani tudja hozzá a nyelvi erőt.

A nyelv varázslata pedig megengedi, hogy úgy rakja össze a szavakat, olyan rendet teremtsen közöttük, hogy azok másfajta minőségben létezzenek, mint a köznapi beszédben. Hiszen magában a nyelvben is tengernyi költészet rejtőzik. A jó mű által az olvasó is költővé válik, a vershez hozzáadja a maga emlékeit, álmait, gondolatait, és akkor az már sokkal tágabb lesz. A költészet kínálja a legmagasabb szabadságfokot.

A szerencse fiának nincs más dolga – ha már egyszer időben robbantak fel azok a szupernóvák –, mint a lehető leghalványabban létezve, a lehető legtöbb hallgatásban, találkozzon a világban megnyilvánuló költészettel, mutassa fel, és természetének engedelmességgel, beteljesítve a planéták ajánlását, avassa költészetté életét.

Felhasznált irodalom

- Paul Valéry: *Tiszta költészet*, Műhely, 1994/3., Báthori Csaba fordítása
Stéphane Mallarme leveleiből, Műhely, 1997/1., Bárdos László fordítása
A kínai költészet elméletéből, Argumentum Kiadó, 1998. Válogatta, a kínai szövegeket gondozta és magyarra fordította: Tókei Ferenc
Rainer Maria Rilke: *Levelek I. 1894–1910*, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014, Báthori Csaba fordítása
Percy Byssbe Shelley: *A költészet védelme*, in: *Hagyomány és egyéniség*, Angol esszék, Európa Kiadó, 1967, Bart István fordítása
Heidegger: *A műalkotás eredete*, Európa Könyvkiadó, 1988, Bacsó Béla fordítása
T. S. Eliot: *Gondolat a szabad versről*, Gspann Veronika fordítása; *A költészet zenéje*, Falvay Mihály fordítása, in: *Káosz a rendben*, Gondolat Kiadó, 1981
M. M. Bahtyin: *A szó az életben és a költészetben*, Európa Könyvkiadó, 1985, Könczöl Csaba fordítása
Lewis Thomas: *Hány élete van egy sejtnek?* Európa Könyvkiadó, 1988, Szilágyi Tibor fordítása
P. W. Atkins: *Teremtés*, Gondolat Kiadó, 1987, Kálmán A. György fordítása
Isaac Asimov: *A robbanó napok*, Kossuth Kiadó, 1987, Szegedi Péter fordítása
Werner Heisenberg: *A rész és az egész*, Gondolat Kiadó, 1978, Falvay Mihály fordítása
Cao Hszüe-csin: *A Vörös Szoba álma*, Kriterion Kiadó, 1975, Lázár György fordítása
Steven Rose: *A tudatos agy*, Gondolat Kiadó, 1983, Hajós Ferenc fordítása
Roland Barthes: *Beszédtörédek a szerelemről*, Atlantisz Kiadó, 1997, Albert Sándor fordítása
Hans-Georg Gadamer: *A szép aktualitása*, T-Twins Kiadó, 1994, az idézett esszét Bonyhai Gábor fordította
Joszif Brodskij: *Gyűjtőknek való*, Európa Könyvkiadó, 1998, az idézett esszét M. Nagy Miklós fordította

- Keats levelei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, Péter Ágnes fordítása
- Petrarca levelei*, Gondolat Kiadó, 1962, Kardos Tibor fordítása
- Eckermann: *Beszélgetések Goethével*, Európa Könyvkiadó, 1989, Györffy Miklós fordítása
- Simone Weil: *Ami személyes és ami szent*, Vigilia-könyvek, 1983, Reisinger János fordítása
- José Ortega y Gasset: *A szerelemről*, Akadémiai Kiadó, 1991, Gilicze Gábor fordítása
- La Mettrie: *Filozófiai művek*
- Stendhal: *A szerelemről*, Kalligram Kiadó, 2000, Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása
- Si King: *Dalok Könyve*, Európa Könyvkiadó, 1974
- Albert Camus: *Sziszüphosz mítosza*, Szabolcs Katalin fordítása, in: *A lázadó ember*, Magvető Kiadó, 1990
- Dionüsziosz Areopagitész: *Az isteni nevekről*, Kárpáty Csilla fordítása, in: *Az égi és a földi szépről* (Források a késő antik és a középkori esztétika történetéhez), Gondolat Kiadó, 1988
- Paul Valéry: *Füzetek*, Európa Könyvkiadó, 1997, Somlyó György fordítása
- Strassburgi Ulrich: *A szépről*, Redl Károly fordítása, in: *Az égi és a földi szépről* (Források a késő antik és a középkori esztétika történetéhez), Gondolat Kiadó, 1988
- Lábass Endre: *Üvegsziget – Varázscsomó – Mutabor* (L. E. tizenharmadik éve írt, kiadatlan, háromkötetes brit olvasónaplója)